

گونه‌های بومی ماهیان قنات‌های ایران جهت معرفی به صنعت ماهیان تزئینی ایران

محمود رامین^{*}، مسطوره دوستدار^۱

*mrifro@yahoo.com

۱- موسسه تحقیقات علوم شیلاتی کشور، سازمان تحقیقات آموزش و ترویج کشاورزی، صندوق پستی: ۱۴۹۶۵/۱۴۹

چکیده

منابع آبی موجود در آب‌های داخلی ایران شامل دریاچه‌ها، تالاب‌ها، آب‌بندان‌ها، رودخانه‌ها، چشمه‌ها و قنات‌ها می‌باشند. قنات راه آب یا کانالی است که توسط آن آب از عمق زمین به سطح آن جریان پیدا می‌کند. در دو دهه گذشته مطالعاتی بر روی منابع آب‌های داخلی کشور توسط نگارندگان مقاله و محققین دیگر انجام شده است. نتایج حاصل از بررسی‌های ماهی شناسی نشان داد که تعداد ۲۲ گونه ماهی در قنات‌های ایران وجود دارند. تعداد ۱۷ گونه متعلق به خانواده Cyprinidae، ۲ گونه متعلق به خانواده Poeciliidae، تعداد یک گونه متعلق به خانواده Nemacheilidae یک گونه متعلق به خانواده Cyprinodontidae و یک گونه متعلق به خانواده Channidae می‌باشند. از بین گونه‌های شناسایی شده تعداد ۶ گونه شامل *Chaana gachua*، *Aphanius dispar*، *Paraschistura*، *Garra rosica*، *G. persica* و *G. rufa* قابل استفاده به‌عنوان ماهی زینتی می‌باشند.

کلمات کلیدی: قنات، ماهیان زینتی، گونه‌های بومی

مقدمه

تولید این ماهیان در سال ۱۳۹۶ به ۲۴۴ میلیون قطعه رسیده است (سالنامه آماری سازمان شیلات ایران، ۱۳۹۶).

مواد و روش کار

این بررسی حاصل نتایج پروژه شناسایی و بررسی تنوع زیستی ماهیان آب‌های داخلی ایران (رامین و همکاران، ۱۳۹۵) و بررسی گزارش‌ها و مقالات محققین دیگری که در دو دهه اخیر در منابع آبی آب‌های داخلی ایران به تحقیق پرداخته‌اند می‌باشد (ایزدی، ۱۳۷۸؛ مشکانی و پورکاسمانی، ۱۳۸۲؛ ابراهیمی، ۱۳۸۸؛ صادقی و همکاران، ۱۳۹۱؛ بابایی و همکاران، ۱۳۹۳؛ سقلی و هاشم‌زاده، ۱۳۹۳؛ طحان و همکاران، ۱۳۹۳؛ هاشم‌زاده و سقرلو، ۱۳۹۴؛ رامین و همکاران، ۱۳۹۶).

نتایج

در بررسی‌های انجام شده تعداد ۲۲ گونه از ۵ خانواده شناسایی شدند که تعداد ۶ گونه از آن‌ها به عنوان ماهیان زینتی قابل استفاده می‌باشند.

بیش از سه هزار سال قبل قنات یا کاریز به عنوان منبع اصلی آبیاری در مناطق کم آب و بی‌آب استفاده می‌شد. ایرانیان با توجه به شرایط جغرافیایی و نیاز آبیاری در مناطق خشک و نیمه‌خشک خود این سازه آبی را ابداع کردند. قنات پس از ابداع در کشور ایران به علت کارایی مناسب و مطلوب در دیگر نقاط کره زمین گسترش یافت و آب زیرزمینی در دسترس استفاده‌کنندگان آن قرار گرفت (آبادیان و همکاران، ۱۳۹۶). استفاده از آکواریوم و نگهداری ماهیان زینتی در گذشته جنبه تجملاتی و تفننی داشت ولی در حال حاضر در اکثر کشورها از جمله ایران نگهداری ماهیان آکواریومی در خانواده‌ها مرسوم شده است (رامین و همکاران، ۱۳۹۶). به موازات پیشرفت بازار ماهیان تزئینی در ایران، مسئولان به فکر تأسیس و راه‌اندازی آکواریوم‌های عمومی افتادند که در چند سال اخیر برای بازدیدکنندگان عمومی از جذابیت خاصی برخوردار بوده است. در کشور ما نیز در سال‌های اخیر ماهیان زینتی مورد توجه بیشتری قرار گرفته و تولید آن افزایش یافته است به طوری که

جدول ۱: فهرست گونه‌های شناسایی شده و محل صید آن‌ها

ردیف	خانواده	گونه	محل صید
۱	Cyprinidae	<i>Carasobarbus luteus</i>	قنات ابوحنان لامرد
۲	Cyprinidae	<i>Capoeta aculeata</i>	قنات‌های منطقه شاهرود، منطقه نائین و اردستان و آباده
۳	Cyprinidae	<i>Capoeta barrosi</i>	لامرد قنات بلبل، وردان و ابوحنان
۴	Cyprinidae	<i>Capoeta buhsei</i>	قنات‌های بافق، قم، شاهرود، لامرد
۵	Cyprinidae	<i>Capoeta damascina</i>	قنات‌های سیرجان، بردسیر، زرن، رفسنجان، کرمان، شهرباک، فسا و آباده
۶	Cyprinidae	<i>Capoeta fusca</i>	قنات‌های منطقه بیرجند، شاهرود و سیستان
۷	Cyprinidae	<i>Capoeta trutta</i>	قنات‌های منطقه شاهرود
۸	Cyprinidae	<i>Alburnoides qanati</i>	قنات‌های منطقه شاهرود
۹	Cyprinidae	<i>Alburnoides nicolausi</i>	قنات‌های منطقه شاهرود
۱۰	Cyprinidae	<i>Alburnoides sp</i>	قنات‌های منطقه گنبد کاووس و آباده
۱۱	Cyprinidae	<i>Alburnus mossulensis</i>	قنات خیرات فسا
۱۲	Cyprinidae	<i>Cyprinion watsoni</i>	قنات‌های حوضه آبریز جازموریان، قنات ایرانشهر و نیک‌شهر
۱۳	Cyprinidae	<i>Cyprinion tenuiradius</i>	لامرد قنات ابوحنان، بیدو و کتویه
۱۴	Cyprinidae	<i>Garra rosica</i>	قنات‌های بخش مرکزی بیرجند
۱۵	Cyprinidae	<i>Garra persica</i>	لامرد قنات ابوحنان، بیدو و بلبل
۱۶	Cyprinidae	<i>Garra rufa</i>	لامرد قنات فهلیان، کتویه و گله‌دار

ادامه جدول ۱:

قنات های سراوان	<i>Pseudorasbora parva</i>	Cyprinidae	۱۷
قنات های استان یزد، نائین و اردستان و گنبدکاووس	<i>Gambusia holbrooki</i>	Poeciliidae	۱۸
قنات های سیرجان و شهربابک	<i>Gambusia affinis</i>	Poeciliidae	۱۹
قنات های بم، ایرانشهر و لامرد	<i>Aphanius dispar</i>	Cyprinodontidae	۲۰
قنات های سیرجان، بردسیر، شهربابک، کرمان و ایزانشهر	<i>Paraschistura kessleri</i>	Nemacheilidae	۲۱
قنات های حوضه آبریز جازموریان	<i>Chaana gachua</i>	Channidae	۲۲

۴/۳ سانتی متر می باشد. به دلیل وجود نقش های زیبا به عنوان گونه زینتی معرفی می شود. در رودخانه هایی با بستر قله سنگی زیست نموده و از بنتوزها تغذیه می کند. در قنات های جنوب شرق ایران وجود دارد.

***Garra rufa* (Heckel, 1843)**

از خانواده کپورماهیان می باشد. دارای بدنی به رنگ قهوه ای مایل به سبز زیتونی تا سبز تیره می باشد. یک لکه تیره مایل به سبز و آبی در پشت سرپوش آبششی وجود دارد. رنگ باله ها متمایل به نارنجی هستند. حداکثر طول این ماهی به ۱۴ سانتی متر می رسد. لبها جهت تغذیه از بستر سخت تکامل یافته به طوریکه به آن سنگ لیس نیز می گویند. از فیتوپلانکتون ها و بی مهرگان آبی تغذیه می کند و در زمان تولیدمثل بر روی پوزه آن برجستگی های جنسی دیده می شود. بخاطر رنگ بدن و نوع دهان می تواند به عنوان ماهی زینتی معرفی گردد. در قنات های استان فارس صید شده است.

***Garra persica* (Berg, 1914)**

اندازه این گونه حداکثر به ۱۰-۷ سانتی متر می رسد. دارای فلس های نسبتاً بزرگ می باشد. رنگ بدن در قسمت پشت قهوه ای زیتونی تا قهوه ای طلایی است. لکه هایی به رنگ آبی در پشت سرپوش آبششی وجود دارند. رنگ باله های زوج متمایل به نارنجی می باشند. باله های سینه ای و دمی دارای لکه های کوچک تیره می باشند. باله های شکمی و مخرجی دارای لکه های ریز و روشن تر می باشند. این گونه در تعدادی از قنات های استان فارس صید شده است.

***Aphanius dispar* (Ruppell, 1829)**

از خانواده کپور ماهیان دنداندار و بسیار زیبا می باشد. دو نوار هلالی شکل عرضی روی باله دمی دارد. جنس نر و ماده کاملاً از هم قابل تشخیص هستند. ماده ها دارای رنگ نقره ای با نوارهای عرضی روی بدن می باشند ولی نرها بیشتر به رنگ زرد مایل به سبز بوده که در سطح پشتی آن ها لکه هایی مشاهده می شود. باله دمی دارای نوارهای سیاه رنگ می باشد. حداکثر طول در این گونه به ۷ سانتی متر می رسد. در قسمت های پایینی رودخانه ها و آبگیرها زندگی می کند و از حشرات آبی تغذیه می کند. با توجه به اندازه کوچک و رنگ آمیزی زیبایی که دارد می تواند به عنوان ماهی زینتی معرفی شود. در حوضه دجله و کارون و قنات های جنوب شرق ایران مشاهده شد.

***Chaana gachua* (Hamilton, 1822)**

خانواده Channidae دارای دو جنس و ۳۷ گونه می باشد. جنس *Channa* به تنهایی دارای ۳۴ گونه می باشد. در ایران فقط یک گونه از جنس *Channa* وجود دارد. در صورتی که در پاکستان تعداد ۴ گونه و در ویتنام تعداد ۶ گونه از این جنس وجود دارند. می توان از این گونه زیبا که با شرایط اکولوژیک کشورمان کاملاً سازگاری دارد به شکل ماهی آکواریومی استفاده نمود. در قنات های حوضه آبریز جازموریان صید شده است.

***Paraschistura kessleri* (Gunther, 1889)**

از خانواده سگ ماهیان جویباری می باشد. بر روی بدن آن تعداد ۱۴-۱۰ نوار عرضی به رنگ قهوه ای تیره و لکه های تیره بر روی باله های پشتی، دمی و مخرجی وجود دارد. تعداد دو نوار تیره بر روی باله پشتی وجود دارد. حداکثر طول این ماهی

***Garra rossica* (Nikolskii, 1900)**

اندازه این گونه حداکثر به ۹-۶ سانتی‌متر می‌رسد. رنگ در قسمت باله‌ها و پشت بدن پشت قهوه‌ای زیتونی تا قهوه‌ای طلایی بوده و ممکن است لکه‌های بزرگ به رنگ تیره بر روی باله پشتی داشته باشد. قسمت‌های دیگر رنگ بدن نقره‌ای است. لبه انتهایی باله‌ها متمایل به زرد می‌باشد. تعداد چند لکه تیره بزرگ در پایه باله پشتی وجود دارد. این گونه در قنات‌های بخش مرکزی بیرجند صید شده است.

بحث

استفاده از آکواریوم و نگهداری ماهیان زینتی در گذشته جنبه تجملاتی و تفننی داشت ولی در حال حاضر در اکثر کشورها از جمله ایران نگهداری ماهیان آکواریومی در خانواده‌ها مرسوم شده است. پرورش این ماهیان به‌عنوان یک صنعت که از قابلیت‌های اشتغال‌زایی قابل توجه برخوردار است، مطرح می‌باشد. متأسفانه ماهیان زینتی که در ایران عرضه می‌شوند اکثراً وارداتی بوده و از گونه‌های بومی کشورهای دیگر می‌باشند و برآورد می‌شود که حدود ۲۶۰ گونه مختلف طی سال‌های اخیر بدون اخذ مجوزهای لازم به کشور وارد شده‌اند. در حالیکه در منابع متنوع آب‌های داخلی کشور تعدادی از گونه‌های بسیار زیبا با تنوع رنگ و نقش و بعضاً کمیاب وجود دارند که می‌توانند به‌عنوان ماهیان زینتی معرفی شوند و سهمی از بازار را در این زمینه به‌خود اختصاص دهند ولی تاکنون اقدام مناسبی جهت شناسایی و بهره‌برداری پایدار از آن‌ها صورت نگرفته است (رامین و دوستدار ۱۳۹۳).

بیش از سه هزار رشته قنات در ایران وجود دارد که ۱۰ درصد از آب مورد نیاز را از سفره‌های زیرزمینی فراهم می‌کند. از بین ۲۲ گونه ماهیان شناسایی شده در تعدادی از قنات‌های مناطق مختلف کشور تعداد ۶ گونه که همگی جزو ماهیان بومی می‌باشند برای استفاده به‌عنوان ماهی زینتی مناسب تشخیص داده شده‌اند.

مطالعه و بررسی حاضر در راستای شناساندن گونه‌های بومی بیشتری به صنعت پرورش ماهیان زینتی به منظور ایجاد تنوع گونه‌ای و جایگزین کردن گونه‌های بومی بجای برخی از گونه‌های غیربومی انجام شده است. در این راستا می‌توان با انجام اقدامات عملی و با مطالعه گسترده بیولوژی این ماهیان در نهایت اقدام به تکثیر و پرورش آن‌ها نموده و حتی در افق

دورتر برای صادرات این گونه‌های نادر اقدامات موثری انجام داد. با این شرایط می‌توان انتظار داشت که صنعت پرورش ماهیان زینتی در کشورمان رشد و توسعه بیشتری نموده و از یکطرف موجب افزایش اشتغال و از طرف دیگر باعث افزایش درآمد بیشتر پرورش‌دهندگان شود.

منابع

- آبادیان، ن.، اقبالی، ن. و خانلو، ن.، ۱۳۹۶. منابع آب شور و تأثیر آن در جذب گردشگران. مجله اکوهیدرولوژی. دوره ۴، شماره ۳، ۱۱ ص.
- ابراهیمی، م.، ۱۳۸۸. شناسایی ماهی‌های آب شیرین استان کرمان (فاز سوم قنات حوضه آبریز مرکزی و سیرجان). مرکز تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی استان کرمان. ۵۴ ص.
- ایزدی، غ.، ۱۳۷۸. شناسایی ماهیان بومی استان فارس. مرکز تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی استان فارس. ۸۵ ص.
- بابایی، ا.، هاشم زاده سقرلو، ا. و سقلی، ع.، ۱۳۹۳. شناسایی و بررسی پراکنش ماهیان قنات‌های نائین و اردستان. دومین کنفرانس ماهی شناسی ایران. کرج. ۴ ص.
- رامین، م. و دوستدار، م.، ۱۳۹۳. گونه‌های بومی جدید از جنس *Aphanius* جهت معرفی به صنعت ماهیان تزئینی ایران. مجله آبریان زینتی. شماره ۳. ۸ ص.
- رامین، م.، وثوقی، غ.، دوستدار، م.، رضوانی، س.، نجف‌پور، ن. و علیزاده ثابت، ح.، ۱۳۹۵. شناسایی و بررسی تنوع زیستی آبریان آب‌های داخلی ایران (فاز ۱ ماهیان آب‌های داخلی). موسسه تحقیقات علوم شیلاتی کشور. ۱۲۵ ص.
- رامین، م.، دوستدار، م. و عوفی، ف.، ۱۳۹۶. معرفی ماهی *Chaana gachua* (Hamilton, 1822) جهت نگهداری در آکواریوم. مجله آبریان زینتی. سال چهارم شماره ۴. ۴ ص.
- سالنامه آماری شیلات. ۱۳۹۶. سازمان شیلات ایران. معاونت برنامه ریزی و توسعه مدیریت. ۶۴ ص.

طحان، ی.، هاشم‌زاده سقرلو، ا. و عارفی اردکانی، ا.، ۱۳۹۳. شناسایی تنوع گونه‌ای ماهیان قنات منطقه آباد. دومین کنفرانس ماهی‌شناسی ایران. کرج. ۴ ص.

مشکانی، م. و پورکاسمانی، م.، ۱۳۸۲. شناسایی ماهیان قنات‌های بخش مرکزی بیرجند. مجله علمی شیلات ایران. سال دوازدهم. شماره چهارم، ۱۰ ص.

هاشم‌زاده سقرلو، ا.، ۱۳۹۴. شناسایی ماهیان قنات‌های منطقه تفت و مهریز یزد با استفاده از کد ژنتیکی. مجله بوم‌شناسی آبزیان. دوره پنجم. شماره یک. ۸ ص.

سقلی، ع. و هاشم‌زاده سقرلو، ا.، ۱۳۹۳. شناسایی ماهیان قنات‌های گنبدکاووس. دومین کنفرانس ماهی‌شناسی ایران. کرج. ۵ ص.

صادقی، ح.، شجیعی، ه. و شرفی، ش.، ۱۳۹۱. شناسایی فون و پراکنش ماهیان قنات‌های شهرستان شاهرود. فصلنامه علمی - پژوهشی زیست‌شناسی جانوری. سال پنجم. شماره دوم. ۱۴ ص.

Qanat native fish species of Iran for introduction to ornamental fishes industry

Ramin M.^{1*}; Doustdar M.¹

*mrifro@yahoo.com

1-Iranian Fisheries Science Research Institute, Agricultural Research Education and Extension Organization (AREEO), Tehran- Iran

Abstract:

The inland water resources are including; lakes, wetlands, rivers, springs and qanats. The qanat is the water or channel through which water flows from the depths of the earth to its surface. Over the past two decades, studies have been done on the inlandwater resources by writers of this article and other researchers. The results of the studies showed that 22 fish species belonging to 5 family comprising of Syprinidae, Poeciliidae, Nemacheilidae, Cyprinodontidae and Channidae have been identified. Among them 6 species including, *Aphanius dispar*, *Chaana gachua*, *Paraschistura kessleri*, *Garra rosica*, *G. persica* and *G. rufa* are suitable to introduce as aquarium fishes.

Keywords: Qanat, Ornamental fish, Native fish species